

ЗНАМЕНИТІ УКРАЇНЦІ

РОСТИСЛАВ
КОЛОМІЄЦЬ

**ГНАТ
ХОТКЕВИЧ**

Харків
«ФОЛІО»
2019

Український Леонардо да Вінчі

«Лінія людського життя й людської діяльності мусить іти так, що кульмінаційна точка має падати швидко і чим довший кут дає, тим краще: природа розчищає місце для нової творчості. А може ж, моя лінія йде ще вгору? А може, я ще «подаю надії»... Кажуть же, що буває «друга молодість». А якщо буває «друга», то чому ж не быть третій, четвертій і т. д.?»

Гнат Хоткевич

Так сталося, що, беручи участь у створенні серії книжок «Знамениті українці», я пишу тільки про тих митців, до яких маю безпосереднє або опосередковане відношення. Так було з монографією про батька українського театру Марка Кропивницького. Я, напевно, останній з живих, хто розпитував про нього дружину Івана Карпенка-Карого Софію Тобілевич, дізнався стільки цікавого. Або з монографією про основоположника авторської пісні Олександра Вертинського — був знайомий з ним особисто, присвятив йому вірш на власну музику для поповнення репертуару. Чи з монографіями про Остапа Вишню, Михайля Семенка — «познайомився» з ними з щоденників та бесід з моєю бабусею, поетесою символістського кола Наталією Козловською (Родіоновою), яка знала їх особисто...

Усе це так, зауважить допитливий читач, але яке відношення має автор до Гната Хоткевича?

Опосередковане і несподіване. Шлях до осягання художньої особистості Хоткевича я прокладав, зрозумійте мене правильно, у паралелях із власним шляхом у мистецтві.

Гнат Хоткевич усе життя займався полімистецтвом: музикою, літературою, театром, перекладацькою діяльністю, музичною педагогікою. Він з посмішкою називав цю діяльність — *«працювати за чотирьох душ, щоб скрізь було повно Хоткевича»*.

Усе життя займаюсь полімистецтвом і я: режисурою — поставив 50 вистав в Україні та за кордоном; історією театру; театробаченням — написав 21 монографію про театри та видатних театральних діячів; перекладацькою діяльністю — переклав шекспірівського «Гамлета» (і це після Гната Хоткевича), «Фауста» Йоганна Вольфганга фон Гете (і це після Івана Франка), «Пер Гюнта» Генріка Ібсена (а це уперше); театальною педагогікою — 16 учнів моєї режисерської майстерні очолюють театри в Україні та за кордоном, написав кілька адажіо «Кольори на-строю» і романи на власні вірші.

Сподіваюсь, шановний читачу, ви зрозуміли, що в жодному разі не йдеться про співставлення творчих доробків, але про щастя осягання місії, з якою Господь послав нас на землю — розповсюдження творчих зусиль у різних напрямках творчості в усвідомленні цілісності розвитку української культури. Це стало для мене, так би мовити, емоційним приводом для написання монографії про Гната Хоткевича. Пізнаючи зміст і динаміку його творчості, я продовжую своє творче самовиховання — самовідкриття. І в свої 75 я не певен, що воно завершилось...

Мета ж створення цієї книжки полягає в тому, щоб вписати постать Гната Хоткевича в історію української художньої культури ХХ століття, де б вона зайняла почесне місце, адже такого багатогранного у творчих проявах, довершеного у мистецьких здо-

бутках й водночас вільного і неповторного у своїх зверненнях митця Україна не знала. З висоти часу дуже точно висловився про постать Хоткевича сучасний український поет, прозаїк і драматург Леонід Тома: «Є постаті, які, на зразок збільшуваного скла, фокусують у собі найбільші соціальні й культурні зрушення, передають через складну оптику власної душі ті поривання й сподівання, що, власне, й визначають характер та відмінні риси народу. Серед них видатний український митець Гнат Хоткевич».

Але як створити у вашій уяві образ Гната Хоткевича? Хіба що:

- осягаючи синтез мистецтв у його творчості, слідкуючи за його то вимушеними, то продуманими географічними переміщеннями у просторі й розгадуючи творчі здобутки, новації і відкриття на кожному повороті долі?

- розглядаючи паралельно його громадську діяльність, літературну, театральну, музичну, педагогічну творчість...

- користуючись неоднозначними оцінками його творчості літературознавцями, музикознавцями, культурологами і, звісно, його самооцінкою.

1895—1906 роки. Хоткевич творить в Україні, що перебувала тоді у складі Російської імперії: село Деркачі — Харків — Київ — Полтава — Слобожанщина...

1906—1912 роки. Хоткевич творить в українській Галичині, Буковині, Гуцульщині, які перебували тоді у складі Австро-Угорської імперії...

1912—1914 роки. Хоткевич творить в Україні, що перебувала тоді у складі Російської імперії...

1914—1916 роки. Хоткевич творить у Російській імперії, у Воронежі, Петербурзі, Москві...

1917—1938 роки. Хоткевич творить у радянській Україні: Київ — Харків — Полтава — село Високе Харківської області...

8 жовтня 1938 року — його життя було перерване на злеті пострілом...

Як бачимо, Хоткевич охопив — просякнув своєю творчістю і організаційно-творчою діяльністю всю Україну від Слобожанщини до Карпат. Ніщо не заважало йому творити. Тільки постріл!

Ніщо не могло вгамувати його спраги до творчості на ниві української художньої культури: ні матеріальні нестатки, а вони супроводжували його все життя; ні вимушені переміщення у просторі, пов'язані із переслідуванням з боку царизму; ні терор за часів радянської влади, а під контролем відповідних державних органів він перебував завжди. Тільки постріл!

Це тільки на перший погляд, Хоткевич — людина, складена з протиріч:

- герой революційних подій 1905 року, якого бачили на барикадах, член Української народної партії (УНП) за царизму, і безпартійний за часів радянської влади,
- талановитий інженер-винахідник, автор проекту чотирьохциліндрового дизельного двигуна за три десятиліття до американського винаходу, — і майже не працював за фахом, натомість винайшов сучасну удосконалену українську бандуру,
- чудовий письменник, перекладач, музикант, педагог, художник — а його вважали «дилетантом», бо не мав вищої гуманітарної освіти.

Як збагнемо, шлях Хоткевича в українському мистецтві вторований:

- інтуїтивним прозрінням своєї місії в житті, здійсненності своїх найфантастичніших творчих можливостей і уподобань;
- осмисленим осяганням свого шляху в мистецтві і, відповідно, усвідомленим прямуванням обраними напрямками мистецьких шукань;
- оригінальними, вагомими і перспективними досягненнями в усіх обраних напрямах мистецтва.

В історії розвитку української художньої культури кінця ХІХ — 30-х років ХХ століття не знайти постаті, подібної Гнату Хоткевичу. І тим не менш його внесок у розвиток української художньої культури належно не оцінено. Гнат Хоткевич має увійти в історію як будівничий української художньої культури, як накреслювач її перспектив, як видатний митець українського розстріляного Відродження, як непоправна втрата для українського мистецтва майбутнього. Пам'ятатимемо, що без розуміння минулого не може бути розуміння теперішнього, тим більше неможливі якісь уявлення про майбутнє. Тому інтерес до творчості Хоткевича набуває, так би мовити, історичного значення.

Перечитайте, будь ласка, епіграф до цієї глави. Для Хоткевича, людини величезної творчої енергетики, найдинамічнішої постаті в українському мистецтві першої третини ХХ століття, жити повнокровно — це, як він визнавав, «жити на всі боки»: пізнавати нове, горіти творчими задумами, запалювати ними людей, вести їх за собою, весь час рухатись вперед — у незвідане. І все це — невіддільне одне від одного — наповнювало його життя тією величезною кількістю творчих проявів, здійснити які, здавалося, не під силу одній людині. Без зайвого пафосу скажу, що він творив як одержимий: інколи записував свої музичні твори на клаптиках паперу, які потім роздавав виконавцям; романи і п'єси — на аркушіках блокнота, які потім збирав до купи, приводив у порядок написане і відносив до видавництва; створював театри там, де не знали, що це таке; провів велику кількість вистав нового жанру — лекцій-концертів для найрізноманітнішої аудиторії.

Хоткевич — людина думки і дії, як визначила його особистість сумлінний дослідник життя і творчості митця, доктор мистецтвознавства Надія Супрун-Яремко. Справді, мабуть, не було жодної галузі гуманітарних знань, де б не творила ця людина, не шукала істини, не порівнювала різні національні мистецькі прояви — і українські, і різночасові — в їх історичному русі.

Хоткевич досліджував українську культуру і творив на її ниві в єдності історії, літератури, театрального, пісенного, інструментального мистецтва. У ньому переплелися теоретик і практик, гуманіст і просвітитель, вчений з проникливим інтелектом і артист з романтичною душею.

Здавалося, він не знав втоми.

Переді мною мапа Європи, де я позначив маршрути концертних виступів бандуриста і театральних гастролей режисера Хоткевича в Україні, Росії, Польщі, в містах і селах, у концертних залах і сільських клубах. Сама кількість і розмах його виступів і гастролей вражає.

Як вражає кількість ним створеного:

- у музиці — понад 400 музичних композицій різних жанрів, кілька ґрунтовних наукових праць з історії походження українських народних музичних інструментів, унікальний підручник з гри на бандурі, багато втрачено;

- у літературі — понад 300 творів, принаймні 10 драматичних творів, романів, повістей, новел, есеїстики взагалі не підрахувати, і теж багато втрачено;

- у театрі — створення українського сільського театру в селі Деркачі Харківської області, Робітничого театру в Харкові, на решті, Гуцульського театру в гірському селі Красноїллі;

- у музичній педагогіці — професійна підготовка на базі Харківського музично-драматичного інституту нового покоління бандуристів, які грали на вдосконаленому Хоткевичем інструменті і які розповсюдили мистецтво українського бандуризму в усьому світі;

- у кіно — кілька кіносценаріїв, знявся у стрічці «Назар Стодоля» у ролі сліпого кобзаря;

- у живопису — понад 300 живописних робіт — гуцульських краєвидів, портретів видатних діячів української культури та ілюстрацій до власних книжок.

ЗМІСТ

Український Леонардо да Вінчі	3
Хоткевич: від кобзи до бандури, або Українська народна музика	14
Хоткевич в українській літературі, або У плині історії та в глиб душі	38
Для тих, хто вступає в життя, або Живіть у вільній Україні	52
Хоткевич: чари української сцени, або Театр життя	60
Хоткевич: на перетині слова і фарби, або Вогонь душі	87
Хоткевич: зацькований — незломлений, або На шляху у вічність	92
Хоткевич: життя після життя, або Життя в історії	105